

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО. ОСОБА В ПОЛІТИЦІ

УДК 94.4

ББК 63.3 (4УКР)6

Галина Гладка

ПАРЛАМЕНТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

У статті розглядається практична діяльність митрополита УГКЦ Андрея Шептицького в роботі представницьких органів влади Австро-Угорщини – Рейхсрату та Галицького сейму, спрямована на дотримання права українців на розвиток національної культури та освіти, збереження єдності українських етнічних земель, порозуміння всередині українського політикуму.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, австрійський парламент, Галицький сейм, українські політики, парламентська діяльність.*

Чільне місце в суспільно-політичній діяльності митрополита Андрея Шептицького займала парламентська діяльність, що проявилася в його участі в роботі австрійського Рейхсрату та Галицького сейму.

Митрополит А.Шептицький крізь призму етичної доктрини християнства завжди виступав проти терору як методу політичної боротьби українців за свої права. З цих позицій він публічно осудив такі терористичні акти, як убивство в 1908 р. українським студентом Мирославом Січинським намісника Галичини графа Андрія Потоцького, убивство бойовиками ОУН(Б) у 1934 р. директора української гімназії у Львові І.Бабія, який стояв на перешкоді залученню шкільної молоді в підпільну роботу. Поєднання понять терору та національного патріотизму було несумісним для митрополита Андрея.

Ще до початку своєї духовної кар'єри майбутній митрополит отримав ґрунтовну юридичну освіту в Краківському та Бреславському (тепер – Вроцлавський університет) університетах. Фундаментальні знання в галузі права та духовний сан привели до неухильного переконання, що методами локального терору неможливо ослабити польську гегемонію в Галичині, зрушити центр ваги в протистоянні польської та української спільнот. Тому боротьба за політичні права українців у рамках Австро-Угорської імперії, на думку А.Шептицького, повинна здійснюватися в легальній площині. Найефективнішим методом такої боротьби він уважав парламентську трибуну.

Парламентська діяльність А.Шептицького умовно можна розділити на три напрями. Перший напрям охоплює підтримку митрополитом питання української освіти в умовах тотальної колонізації, другий напрям – діяльність,

спрямовану на реформування існуючої виборчої системи до австрійського парламенту та Галицького сейму, третій – відображає його прагнення досягнути соборності всіх українських земель.

Офіційною точкою відліку початку парламентської діяльності А.Шептицького слід уважати 1899 р. (у цьому році він очолив Станіславську єпархію), оскільки за австрійськими законами кожен єпископ коронного краю автоматично без виборів ставав членом крайового сейму.

Ставши в 1901 р. митрополитом Галицьким, А.Шептицький продовжував засідати в сеймі, а з 1903 р. відповідно до розпорядження цісаря Франца-Йосифа він обійняв посаду заступника маршалка сейму. Крім того, імперськими законами передбачалася участь усіх митрополитів у діяльності парламенту. Тому митрополит Андрей як віриліст із 1901 р. до 1918 р. був членом віденської Палати панів.

Початковий етап парламентської діяльності А.Шептицького ознаменувався його боротьбою за задоволення культурно-освітніх вимог українського народу. Українське шкільництво на початку ХХ ст. було в загрозовому становищі. За Габсбургів у Галичині налічувалося всього лише шість українських гімназій [1, с.6]. Питання відкриття нової української гімназії чи школи наштовхувалося на впертий опір польської більшості в Галицькому сеймі та австрійському парламенті.

У 1902 р. українські послы внесли до шкільної комісії Галицького сейму пропозицію щодо заснування української гімназії в м. Станіслав (тепер – м. Івано-Франківськ). Виступивши на засіданні комісії, А.Шептицький обґрунтував необхідність затвердження цієї пропозиції.

І хоча напередодні українська сторона отримали від цісаря та маршалка сейму С.Бадені схвальну відповідь, це не завадило польській сеймовій більшості провалити український проект.

На знак протесту українські депутати оголосили про свій вихід із Галицького сейму. Митрополит Андрей солідаризувався з ними й приступив до роботи сейму тільки після припинення сесії. Спільні зусилля увінчалися успіхом – у 1905 р. у Станіславі було відкрито українську гімназію. Нагального розв'язання, поряд зі шкільництвом, вимагала проблема української вищої освіти. На початку ХХ ст. у Львівському університеті було лише вісім українських кафедр. Після політичної акції українського студентства в 1901 р. становище в університеті залишилося напруженим. Українська громадськість наполягала на створенні українського університету в перспективі та негайному збільшенні кількості кафедр з українською мовою викладу. Демонстрації українських студентів проти університетської влади та кровопролитні барикадні сутички в 1906–1907 рр. змістили питання відкриття українського університету у Львові в політичну площину.

На першому засіданні передостанньої сесії Галицького сейму, що розпочалася 14 лютого 1907 р., українські депутати закликали уряд відкрити окремий український університет, а до його створення збільшити кафедри з українською мовою викладання та забезпечити національні права професорам і студентам-українцям. Такі вимоги в числі перших підписали Євген Олесницький та митрополит А.Шептицький [2, с.434].

Підтримка митрополитом Андреєм прагнень українських депутатів Галицького сейму у сфері культури та освіти свідчить про те, що між Шептицьким та українським політичним проводом настає повне порозуміння.

К.Левицький високо оцінив позицію А.Шептицького, бо якщо між українським політичним проводом, зазначав він, та митрополитом і були деякі розбіжності (стосовно вироблення тактики під час селянських страйків та в оцінці москвофільства), то вони з часом зникали завдяки його толерантності, “так, що з цього приводу не було шкідливих наслідків для нашої політики” [3, с.22].

У 1907 р. віденський уряд взамін на обіцянку українців не застосовувати обструкції в парламенті до кінця 1908 р. зобов'язався вплинути на сенат Львівського університету з метою

утворення двох нових українських кафедр та гарантій вільного користування українською мовою під час вивчення навчальних дисциплін.

Новий виток конфронтації між польськими та українськими студентами розпочався влітку 1910 р. Він був викликаний тим, що сенат Львівського університету не здійснив жодних поступок українській стороні. Реагуючи на збройні сутички між студентами (1 липня загинув український студент Адам Коцко), К.Левицький цього ж дня від імені українського парламентарного клубу представив бюджетній комісії Галицького сейму декларацію, що висвітлювала шляхи відкриття українського університету.

Випереджаючи подання декларації, митрополит Андрей 28 червня 1910 р. виступив на пленарному засіданні Палати панів. На державному рівні він запропонував проект створення українського університету у Львові та обґрунтував необхідність прийняття відповідного рішення. Його промова вважається першим виступом українця в Палаті панів.

Урядовий проект відкриття українського університету було запропоновано 4 червня 1912 р. Він не задовольняв українську сторону стосовно термінів заснування закладу, а тому був відкинтий.

І тільки на початку 1914 р. спільна сеймова нарада польських та українських депутатів за посередництва митрополита Андрея досягла консенсусу. Передбачалося негайне заснування українського університету у Львові. Однак цим планам не судилося здійснитися, оскільки на перешкоді стала Перша світова війна.

На початку ХХ ст. в Австро-Угорщині продовжувала діяти введена в 1873 р. куріальна система виборів. Така система була вкрай несправедлива для українського населення Галичини, оскільки створювала переваги польського представництва над українським в австрійському парламенті та Галицькому сеймі. Система двох депутатських місць у Державну раду від кожного сільського округу з правом виборців віддати голос тільки за одного кандидата ставила у вигідне становище польську меншість у сільських округах (для обрання другого кандидата вимагалось набрати 25% голосів від кількості голосуючих). А передвиборні комбінації “зі штучного створення міських округів шляхом приєднання до міст багатьох поселень сільського типу внеможливіювали для українського міського населення обрання своїх кандидатів” [4, с.79].

Унаслідок куріальної виборчої системи, доповненої спеціальною виборчою географією, українське населення, яке становило 13% населення Австрії, отримувало мізерну кількість місць у парламенті: 3 місця з 353 у 1879 р. та 11 місць із 425 у 1897 р.

Українське населення краю активно включилося в боротьбу проти куріальної виборчої системи. 2 лютого 1906 р. у Львові відбулося 40-тисячне віче української громадськості, де вимагалось запровадження загального виборчого права.

Митрополит Шептицький солідаризувався з українським політичним проводом у боротьбі за реформу існуючої виборчої системи. У січні 1906 р. він очолив українську делегацію до імператора Франца-Йосифа, на якій переконливо доводив монархові, що за новим виборчим законом українці Галичини повинні отримати таку кількість мандатів, яка би відповідала чисельності населення на території краю. За такі дії польська преса затаврувала греко-католицьке духовенство, яке входило до складу делегації, “провідниками гайдамаків”.

Закон про запровадження загального виборчого права під час виборів до австрійського парламенту, прийнятий 27 січня 1907 р., загалом задовольняв вимоги українців, хоча й забезпечував привілеї німецьким правлячим колам (німці обирали одного депутата від 40 тис. населення, поляки – від 52 тис., а українці – від 105 тис.).

Напередодні перших демократичних виборів до парламенту митрополит Шептицький видав разом із єпископатом Галицької провінції спільне пастирське послання до вірних. Акцентуючи увагу на важливості здобуття загального виборчого права для українців та обов’язку кожного громадянина взяти участь у виборах, послання закликає обрати послами тих кандидатів, які б уболівали за народну справу [5, с.1, 9]. Активність українського електорату призвела до збільшення кількості українських депутатів, яких у 1907 р. налічувалося 32.

Після запровадження загального виборчого права в межах Австрії на порядок денний постало питання реформування куріальної виборчої системи під час виборів до Галицького сейму. Протягом виборів до сейму застосовувався високий майновий ценз, практикувалися зловживання й підкуп із боку галицької адміністрації. Існувала суттєва перевага поляків над українцями в сеймовому представництві.

19 листопада 1907 р. українські депутати досягли угоди з віденським урядом, який зобов’язався сприяти запровадженню загального виборчого права. Проте поступки уряду та зусилля українського політичного проводу розпочати реформування куріальної сеймової виборчої системи нашоухнулися на вперте небажання польського політичного проводу щось змінювати. У відповідь українські депутати застосували опозиційну тактику. Вдавшись до обструкції, вони на деякий час паралізували роботу Галицького сейму в 1909 та 1910 рр.

У 1913 р. українські депутати у Відні на знак протесту проти пасивного невтручання уряду в українсько-польське протистояння стосовно реформи застосували обструкцію, на два тижні паралізували роботу парламенту. Запропонований урядом проект не влаштував українських депутатів.

На заваді позитивному для українців розв’язанню проблеми реформування виборчої системи в березні 1913 р. несподівано став польський єпископат. Зібравшись у Львові на нараду, польське вище духовенство на чолі з архієпископом Більчевським постановило утриматися від голосування за затвердження проекту виборчої реформи, стверджуючи, що йому притаманний сепаратизм, який завдасть шкоди мирному співжиттю двох народів.

Митрополит Андрей в інтерв’ю газеті “Ное фрає Прессе” дав власну оцінку позиції польського духовенства. Він зазначав, що існуючий проект реформи “безсумнівно сприяв би тому, щоб запровадити в краю національний мир і згоду між русинами та поляками” [6, с.133]. На думку греко-католицького ієрарха, ключові пункти проекту не викликають сумнівів із католицької точки зору, а якщо вони виникають, то носять політичний чи соціальний характер.

5 грудня 1913 р. розпочав роботу Галицький сейм. Польська сторона, виступаючи проти розгляду справи реформи, влаштувала дводенну обструкцію. У відповідь українські депутати у Відні розпочали обструкцію в парламенті. Реформа зупинилася на мертвій точці, яку, здавалося, уже ніщо не в змозі зрушити.

У таких умовах К.Левицький, узгодивши це питання з українським сеймовим клубом, запропонував митрополитові роль посередника в переговорах із польськими депутатами. Крім А.Шептицького, до вирішення умов компромісу були залучені К.Левицький, Є.Петрушевич, І.Макух.

26 січня 1914 р. відбулася спільна нарада президій українського та польського сеймових клубів. А.Шептицький виголосив промову, перша частина якої звучала українською, а друга – польською мовою, запропонувавши в ній компромісний варіант проекту виборчого закону: з восьми членів Крайового виділу буде два українці; крайовий маршалок буде мати тільки один голос, а не два, як прагнули поляки; має бути тільки 12 двомандатних виборчих округів; польська сторона погодиться на відкриття українського університету.

У результаті 28 січня 1914 р. польські депутати пішли на поступки, підписавши відповідну угоду. Передбачалося, що прийняте відношення членів Крайового виділу не буде змінювати склад сеймових комісій і крайових інституцій; буде 14 двомандатних виборчих округів у місцях, де є 35% неукраїнського населення; польська сторона погоджується на негайне створення українського університету.

Після підписання угоди митрополит Андрей заявив, що ця подія стала першим кроком до вирішення суперечливих справ в інтересах мирного співжиття польського та українського народів.

14 лютого 1914 р. Галицький сейм затвердив новий виборчий закон, згідно з яким українцям відводилося 27,5% місць у сеймі. Принцип куріальності в трьох куріях зберігався, але в найважливішій для українців курії сільських громад вибори передбачалося провести на основі загального, рівного, безпосереднього й таємного права голосування. Попри деякі недоліки виборча реформа відкривала перед українським народом перспективу політичної автономії, створювала підґрунтя якісно нових правничо-політичних взаємовідносин польського та українського народів. І тільки початок Першої світової війни став на заваді впровадження нового виборчого закону, у напрацювання та затвердження якого вклав суттєву лепту митрополит А.Шептицький.

Прагнення досягнути соборності українських земель прослідковується у виступі Шептицького 28 лютого 1918 р. у віденській Палаті панів стосовно ратифікації Брестського миру з Україною. Напередодні, 9 лютого, делегація Центральної ради підписала мирний договір із Центральними державами. Кордони між УНР та Австро-Угорщиною передбачалося встановити відповідно до кордонів, що існували між Ро-

сією та Австро-Угорщиною. Кордон між Україною та Польщею на Холмщині повинен визначатися змішаною комісією союзників за участю українців та поляків.

Проблема Холмщини вимагала об'єктивного розгляду та розв'язання. Така важлива справа не пройшла попри увагу митрополита. Необхідність свого виступу в парламенті Шептицький аргументував тією обставиною, що українських депутатів у Палаті панів налічується тільки троє і тому часто духовна особа змушена виступати щодо політичних питань.

Митрополит Андрей переконливо доводив приналежність Холмщини до України, стверджуючи, що ця територія не тільки етнографічно пов'язана з Україною, але й “була на протязі століть сполучена з українською державою” [7, с.65]. Указана постановка питання вказує на те, що основою самовизначення для українського народу А.Шептицький уважав етнографічний принцип, а справедливе встановлення кордонів з УНР може стати для українців єдиним аргументом на користь підписання договору.

Польська сторона негативно оцінила спробу митрополита обстоювати на найвищому державному рівні територіальні інтереси українського народу. У донесенні Львівського воєводського управління Міністерству внутрішніх справ Польщі зазначалося, що “гору взяв у нім політик над єпископом” [8, арк.28].

Виступ А.Шептицького в австрійському парламенті майже на місяць випередив резолюцію з'їзду представників усіх українських партій Галичини, що відбувся у Львові 25 березня 1918 р. Протестуючи проти насильницької колонізації Холмщини, учасники стверджували, що міжнародна комісія має провести кордон між польською та українською територіями тільки після їхнього “етнографічного розмеження та свободної волі самого населення” [9, с.11]. Логічним продовженням твердження була вимога передати землі Холмщини українській державі.

Оскільки парламентська діяльність А.Шептицького здійснювалася в руслі прагнень, спрямувань та орієнтирів українського політичного проводу, то є підстави стверджувати, що митрополит на державному рівні виступав виразником інтересів українського політичного табору.

1. Феденко П. Український рух у XX ст. – Подєбради, 1934. – 171 с.

2. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. – Ч.ІІ. – Львів, 1927. – С 433–736.

3. Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907–1914 рр. – Ч. II. – Львів: Діло, 1937. – С. 20–25.
4. Макаруч С. А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. – Львов: Вища школа, 1983. – 253 с.
5. Посланіє пастирське Андрея Шептицького, Костянтина Чеховича. Гр. Холмщина до вірних своїх єпархій “О виборах до парламенту”. – Жовква, 1907. – 18 с.
6. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський – цісарські намісники Галичини 1903–1913

(Боротьба галицьких українців за демократичний Соїм у Львові і миротворча роль митрополита Андрея Шептицького) // Богословія. – Рим, 1982. – Т. XLVI. – Кн. 1–4. – С. 99–162.

7. Кравченко О. Велетень за Святоюрської гори. Бібліотека Логосу. – Канада, 1963. – Т. XXXIV. – 148 с.
8. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 52, спр. 10.
9. Левицький К. Великий зрив (до історії української державності від березня до листопада 1918 р.). – Львів: Червона Калина, 1931. – 149 с.

H. HLADKA

THE METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY'S PARLIAMENTARY ACTIVITY

The article deals with the metropolitan Andrey Sheptytsky's activity in the Austrian Parliament and Galytsky Seim devoted to the supporting of Ukrainian education, reformation of "curia" electoral system and achievements of unity of Ukrainian territories.

Key words: Andrey Sheptytsky, Austrian Parliament, Galytsky Seim. Ukrainian policy. parliamentary activity.

УДК 324 (477.83) “189” Іван Франко
ББК 63.3(4УКР)

Віталій Скоморовський

УЧАСТЬ ІВАНА ФРАНКА В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РУСІ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядається участь Великого Каменяра в політичному, соціальному та національно-культурному розвитку Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Установлено чинники, які впливали на громадсько-політичну позицію Івана Франка в процесах активізації громадського життя й суспільної активності українців краю, а також у відповідних формах боротьби українців за свої національні й політичні права.

Ключові слова: Іван Франко, суспільно-політичний рух, товариства, ідеологія, політичні партії, Галичина.

Друга половина ХІХ ст. стала добою дальшого утвердження ідеї соборності України. Переслідування української культури в Росії сприяло передачі матеріальних коштів і великій моральній підтримці з боку Наддніпрянської України українцям Галичини.

У цей час серед учнівської молоді почали створюватися гуртки. Про спроби організації учнівських гуртків І. Франко писав: “Ученики Дрогобицької гімназії в другій половині 60-х і в першій половині 70-х рр. поза школою жили звичайно кружками, крім тих місцевих, що жили в своїх родинях і переважно не мішалися до кружкового життя. Позамісцеві жили на квартирах (“стаціях”) переважно по різних передмістях у міщан та міщанок, і відповідно до тих квартир творилися між ними кружки... Формально кружкових організацій між гімназіальними учениками в моїй класі не було” [7].

У 1875 р. І. Франко став членом “Академічного Кружка”, що гуртував москвофільську університетську молодь. Тодішня народовська (українофільська) молодь гуртувалася в товаристві “Дружній Лихварь”. “Академічний кружок” видавав студентський журнал “Друг”. До “Друга” вислав І. Франко деякі свої поетичні та прозові твори ще з Дрогобича, коли був учнем гімназії. “Друг” їх друкував. Будучи студентом, І. Франко привіз із собою значну кількість літературних творів, які бажав друкувати в “Друзі”. Отже, студентський журнал “Друг” був однією з причин того, що І. Франко вступив до “Академічного Кружка”. Слід зауважити, що в 1870-х роках, коли І. Франко виходив на історичну арену, у Галичині ще не було тієї організованої сили, яка б зуміла “підняти селянство на визвольну боротьбу і повести його за собою...” [1, с. 285].